

Fontos ügyek megszállottja

BEKE GYÖRGYRŐL

Pár évvel ezelőtt, Beke György ötvenedik születésnapja küszöbén, az egyik bukaresti hetilap szerkesztője arra kért, hogy — az alkalomhoz illő módon — méltassam kenyeres társam munkásságát. Megtiszteltetésnek tekintetem a felkérést, s a meglepetés izgalmában tán el is vállaltam volna, ha abban a pillanatban nem szóal meg bennem egy hang, a kijózanító kéte-lyé: hátha másvalaki, akinek nagyobb jártassága van ebben a műfajban, jobban el tudná látni ezt a tisztet: nem szeretném, hogy pont én legyek az, aki esetleg kevesebbet mond el róla, mint amennyit — *megérdemelnénk*. Szándékosan fogalmaztam ekképpen. Beke ugyanis az íróknak abból a fajtájából való, akik minden idegszálukkal az őket útnak indító közösséghez kötődnek, és minden körülmények között annak létérdekeit tartják szem előtt. Önmagunkat sem becsülnők tehát kellőképpen, ha róla szólván, netán a mellébeszélés ösvényeit választanók.

Így hát ötvenedik születésnapján nem írtam Beke Györgyről, ám azóta is nyugtalanít a gondolat, hogy amit én mondhattam volna el, azt bizony nem fogalmazta meg senki. A Homorod mentieki meghívása viszont — hogy mutassam be az itteni közönségnek az író — egyből felvillanyozott: hátha pótolhatnám itt azt, amit korábban elmulasztottam.

Nos, ami engem foglalkoztat, és amire néhány éve keresem a választ, az a kérdés így hangzik: vajon mikor született meg az író Beke György? Írni ugyan eszmélése óta szüntelenül ír — ahogy teltek az évek, egyre nagyobb termékenységgel és magabiztonsággal —, de hát egy dolog az íráskészség és egészen más az írói minőség. Van, aki mindjárt első írói megszólalásakor teljes fegyverzetben lép elének; másoknak viszont hosszas küzdelmet kell vívniuk, az akadályok egész sorát kell legyőzniük addig, amíg eljutnak az önkifejezésnek arra a fokára, amelyik már társadalmi érvényű írói megnyilatkozásnak számíthat. Hirtelenjében Tamási Áron példája jut eszembe, aki kereskedelmi akadémista korában úgyszólván virtusból megírta első novelláját az Ellenzék pályázatára, hogy aztán a sikeren felbuzdulva rendre megteremtse páratlan ragyogású életművének pilléreit, a valóságnak és az írói képzetnek olyan szintézisét, amely egyedülállóvá tette őt irodalmunkban. Sokan szerettek volna olyan varázslatosan írni, mint ő; ám írásművészetének titkát nem tudta ellesni senki. A két világháború között történt meg vele, hogy egy dilettáns tollforgató így szólt hozzá megismerkedésük után: „Miuután magam is írogatok, voltaképpen kollégák vagyunk.” Mire Tamási véreeresztő tekintettel pillantott rá, és — Ruffy Péter feljegyzése szerint — csak ennyit mondott: „Meglehet. A különbség csak az, hogy nem ugyanolyan sorrendben helyezük egymás mellé a szavakat.”

Sok mindent elárul ez a mondat az írói egyéniség mibenlétéről. De a fentiekből ne azt a következtetést vonjuk le elsősül, hogy: író az, aki szépen, varázslatosan tud írni. Az irodalomnak ugyanis nem az a feladata, hogy elbűvöljön, netán elzsongítson. Mert lehet ám úgy is egymás mellé rakni a szavakat, hogy pont a lényegről, a megfogalmazásra, kimondásra váró gondolatokról tereljék el a figyelmet. Sokszor bizony védtelenek vagyunk az ilyenekkel, a szavakkal zsonglőrködőkkel szemben. De az idő előbb vagy utóbb mindenképpen bebizonyítja, hogy a cirkuszi mutatványoknak semmi közük az irodalomhoz.

Az íráskészség, a tehetség önmagában tehát nem minden. A kérdés mindig az, hogy milyen irányban tör magának utat az írói képességekkel megáldott egyéniség. Németh László mondotta, hogy a Dunát nem kezdeti vízbősége teszi nagy folyóvá, hanem az iránya. Ebben az értelemben a kellő felelősségtudattal párosuló írói küldetés sem más, mint valamely közösség érdekében véghez vitt vállalkozás. Hogy mikor születik meg az író abban az értelemben,

hogy ne csak közvetlen környezete, hanem a tágabb közösség — a nemzetiségi és a nemzeti — is annak tekintse? Amikor birtokába jut mindazoknak a képességeknek és tapasztalatoknak, amelyek segítségével a kimondhatatlan is megfogalmazhatóvá válik; amikor nyilvánvalóvá teheti azt, ami mindannyiunkban benne él, de csak egy felfokozott érzékenyséű idegrendszer képes annak a megszólaltatására; amikor felismeri a korban, amelyben él, azt, amit előtte még nem mondott ki senki, pedig mindannyiunknak a nyelve hegyén él; és a kimondásra, megfogalmazásra váró gondolatok a maga módján, a maga belső törvényszerűségei szerint teszi számunkra nyilvánvalóvá; úgy, hogy a magunk legbelsőbb érzéseire, végig nem gondolt gondolataira ismerhessünk írásaiban. Ebben az értelemben mondotta Veress Péter, hogy az íróvá váláshoz a tehetség önmagában nem elegendő — a tehetség mellé történelem kell. Történelem, amelyik nagy vállalkozásra serkenti az író: történelem, amelyben a legérzékenyebb iránytű maga az író, az írói lelkiismeret szava.

Visszatérve előbbi gondolatmenetünkhöz: az írónak tehát nem az a dolga, hogy mindenáron szépen és szépet írjon, hanem: hogy igazat beszéljen. Viszont legalább ennyire érvényes és jogos az az elvárás is, hogy amit a maga igazságérzete szerint egy közösség számára nyilvánvalóvá tesz, azt a legkorszerűbb írói eszközökkel, varázslatosan tegye értünkvalóvá — irodalmi értéké.

Nos, a fentebb elmondottak alapján logikusan következik, hogy Beke Györgyöt is voltaképpen legújabb kori történelmünk nyitószakasza avatta íróvá. Írásaival ugyan a felszabadulást követő években jelentkezett először — s azóta kisebb-nagyobb megszakításokkal állandóan jelen volt a különböző lapok hasábjain —, de talán nem tévedek, amikor azt állítom: nevét akkor jegyezték meg végérvényesen az emberek, akkor figyeltek fel rá sokat váróan az olvasók, amikor a *Demse Antal Klézséről*, a *Seprik a plojesti utcát...*, a *Gyimesi krónika* című riportjaival ismerkedtek, s majd ezeket követően a *Magunk keresése* című könyvét vehették kezükbe. Mai találkozómat is éppen az avathatja bensőséges ünnepé, hogy kereken tíz esztendővel ezelőtt jelent meg az a kötet, amelyik lezárta Beke György írói fejlődésének első szakaszát, és ugyanakkor utat nyitott későbbi törekvései számára. A nemzetiségi sorsérzékelés mélyebb lélegzetvételéről 1968 óta megújult romániai magyar irodalmunkban Beke György egy olyan műfajjal dobogtatta meg az emberek szívét, amelynek korábban nem sok becsülete volt: a riporttal. 1968 derekától 1969 tavaszáig magam is Bukarestben éltem. Emlékszem, hogy vártuk a déli órákat, amikor belépett a *Falvak Népe* kicsiny szerkesztőségébe; lestük, hogy vajon milyen izgalmas kéziratot húz elő — mindig degeszre tömött — táskájából. Sohasem felejttem el azt a délutánba hajló órát, amikor felolvasta a *Demse Antal Klézséről* című riportjának kéziratát, s utána megkérdezte: „Na, mit szólsz hozzá? Látod. Így is lehet riportot írni...!”

Nem azt mondta: *csak így lehet*; hanem hogy *így is*. Ám ezzel valami új kezdődött el Beke György pályáján; a létérzékelés olyan foglalatának bizonyult attól kezdve a Beke-féle teherbírási riport, hogy nem volt szükség többé irodalmi segédfogalmak emelőszerkezetével bevinni ezt a műfajt az irodalomba — hiszen benn volt az, irodalmi rangon szólalt meg; csak éppen észre kellett venni. És akinek volt szeme a látáshoz és füle a halláshoz, az kiérezte ezekből az írásokból, hogy rólunk van szó, a mi sorsunkat mondja fel egyre nagyobb lélegzetvétellel és teherbírással a *magunk keresésére* vállalkozó Beke György.

Attól kezdve írói programja is ez: a *magunk keresésének igénye és a kölcsönös megismerés eszméje* helyez messzezengető hangszekrényt a legjobb írásaiban vibráló gondolatok mögé.

Hogy mit köszönhetünk ennek az írói programnak? Magam mindenekelőtt nagyszabású riporteri vállalkozását emelném ki, mely a különböző tájegységek lakóinak múltját és jelenét fogja vallatóra, hogy a jövődőt mindenütt tudatosabban fogadhassuk. Kezdődött pedig ez a sor az 1975-ben megjelent *Szilágysági hepehupával*, folytatódott az 1978-as *Nyomjelző rokonsággal*, majd 1980-ban a *Búvópatakokkal*, hogy az idén ezek mellé állíthassuk Máramaros és Szatmár vidékéről szóló riportkönyvét, a *Boltívek teherbírását*.

Beke György most körvonalázódó — remélhetőleg a továbbiakban újabb kötetekkel ki-

teljesedő — vállalkozása persze nem előzmény nélküli a romániai magyar irodalomban. Tudunk a két világháború közt elakadt *Erdély felfedezése*-sorozat tervéről, amelynek első kötete Bözödi György híressé vált könyve, a *Székely bánja* volt. Arra pedig Gáll Ernő professzor, a *Korunk* főszerkesztője világított rá a *Tegnap és mai önismeret* című könyvében, hogy az újabb felfedezés felé Sütő András tette meg a döntő lépést — mezősegi naplójegyzeteinek, az *Anyám könnyű álmat ígérnek* a közreadásával. S hadd tegyük hozzá nyomban: enélkül a valóságlátásunkat felszabadító Sütő-könyv nélkül nem valószínű, hogy megszületik az első igazi Beke-riportokat tartalmazó kötet, a *Magunk keresése*, amelynek megjelenése óta ismét rangja lett nálunk a szociográfikus töltetű riportnak.

Nagy nekifutással, hosszas erőpróbák után jutott el Beke György riporteri ars poeticájának a kialakításához. Több mint két évtizedes országjárása után először arra figyeltünk fel, hogy a székelyek és a csángómagyarok körül jár legszívesebben a tolla. Vagyis: mostani vállalkozását megelőzően riportjai a nemzetiségi létérzékelés két szélsőséges helyzetéből fakadtak föl. A székelyek egységesebb tömbben élnek, a csángómagyarok pedig román nyelvközegben, de többnyire külön falukban. A Szilágyságban, Fehér, Beszterce-Naszód és Máramaros megyében — és ezeknek a tájegységeknek a felfedezésére, nemzetiségi viszonyaik feltérképezésére tudatosan vállalkozott Beke — az jellemző, hogy a legtöbb helység, ahol magyarok laknak, vegyes lakosságú. Miként válik tehát ilyen körülmények között a kölcsönös megismerésen alapuló önismeret megtartó és éltető erővé, ha felgyorsul a történelem? — szerintem ma ez Beke György alapvető kérdése. S mert így kérdez, nem nehéz meglátnia és láttatnia, hogy a változásuk kétirányúak. Egyrészt: maguk alá temetnek múltat, sorsot, lelkületet; másrészt viszont megnyithatják az utat a mélyben élő erők feltörésének. A *Szilágysági hepehupa*, a *Nyomjelző rokonság*, a *Bűvópatakok* és a hamarosan megjelenő *Boltívek teherbírásának* írója, olyan gondolati magaslatról szemlélődik, és úgy vetíti ki a megismert, a feltárt valóság erővonalait a jövőndő falára, hogy az *emelkedők* tisztában, teljesebben látszódjanak.

S ha már itt tartunk, érdemes felfigyelnünk arra, hogy Beke riporteri pályáján egyik kötet visszhangja miként hívja életre a következő riportkönyv gondolatát. Amikor a *Szilágysági hepehupát* írta, jogos volt a kíváncsiság: vajon a Szilágyság felfedezése mit tesz számára lehetővé és számunkra nyilvánvalóvá? Alighogy megjelent aztán a kötet, máris hallhattam az első lényegretörő szentenciát: *csupa bekés ügyek vannak benne!* Hát persze, morfondíroztam, mik is lehetnének?! Bekétől, ha a Szilágyságot, Fehér megyét, Beszterce-Naszód, Máramaros vagy Szatmár vidékét járja — épp a *bekés ügyeket* kell számon kérnünk. Vagyis: közösségi, sorskérdéseink közül azokat, amelyek meglátásához és megírásához neki volt szeme és tolla először irodalmunkban. Terepjárásaim során szerzett tapasztalataim szerint az olvasók is ezeket igénylik tőle, ezekért biztatják újabb és újabb riportkönyvek megírására. A bekés ügyek megfogalmazás is arra utal különben, hogy az olvasó számára a világra nyitott ablak a fontos, és benne az író felénk sütő arca a lényeges — és nem például az ablakkeret.

Azt is kiérzem ugyanakkor ebből a társításból, hogy Beke írói pályáján mennyire elsődleges szerepe van a riportnak: minden más műfajban szerzett eredményeit azonnal magába szívja. Regényíróként és műfordítóként is állandóan jelen van irodalmunkban, ám ezekből a vállalkozásokból mindig a *riportíró Beke* nyer a legtöbbet, s így közvetve mi magunk. Alkat kérdése lenne? A körülmények tették ilyenné? Ezekre a kérdésekre a válasz akár el is maradhat immár. Sokkal lényegesebb: olyan szintű munkára fogta ő nálunk a riporteri tollat, hogy eredményeivel immár bárhol otthonra lelhet. Úgy formálta-alakította írói szándékaihoz a riportot, hogy 1972-es kötete óta a tényfeltáró irodalom jelszava és egyik irányzata — nemcsak nálunk, Erdélyben — a *magunk keresése*, az *önismeret építése*.

Évekkel ezelőtt, amikor a Szervátiuszok műtermében jártam, valahogy olyanformán hívták fel a figyelmem az egyik Móricz-portréra, hogy azt nem is a szobrász, hanem az idő *móriczizálta*; a művész „csak” alig néhány vésőnyommal segített az időnek; és persze azzal, hogy megfelelő talapzatra állította. Arról akkor egy szó sem esett, hogy ennek az egyszerűségnek mekkora az ára. Feltételezték, hogy tisztában vagyok ezzel. Azt a könnyedséget és gyorsasá-

got, amellyel Beke György riportjait írja és riportkönyveit egybeszerkeszti, magam mással nem tudom magyarázni, mint azzal, hogy az idő, a történelem neki is hasonlóképpen a keze alá dolgozik. Hatásának titka? Talán abban van, hogy milyen piederstálra emeli, milyen összefüggések közé helyezi, milyen magatartásformák sugallóivá avatja a történelmi valóság szemmel látható, illetve emlékezetünkben már kihullott tényeit.

Ennyiből is kitetszik, hogy Beke mondanivalója jellegzetesen lírai, módszere azonban tárgyilagos. Szemléletmódját társadalomtudományi, történelmi, néprajzi, művelődéstörténeti, szociográfiai nézőpontok gazdagították az idők során. Eredeti koncepció nélkül ugyanis (mely egyaránt alkalmas a tények átvilágítására és kétértelműségük megszüntetésére) és erős írói szubjektivitás hiányában (mely formaképző elv: csak ez forraszthatja egységbe, emelheti a mű struktúrájába a valóság változatlanul hagyott tényeit) a valóságfeltáró irodalom művelése elképzelhetetlen.

De hát nem is magyarázom tovább a bekés ügyek megszállottjának bizonyítványát. Amit ő tud a maga alapvető műfajáról, azt nem tanítják sehol. És tőle sem lehet tanulni. Hiszen épp a bekés ügyek megszólaltatásában utánozhatatlan.

SIMON ATTILA GRAFIKÁJA